

HALINA MARLEWICZ, IWONA MILEWSKA
Uniwersytet Jagielloński

Słów kilka o humanistycznym wymiarze twórczości naukowej Sławomira Cieślikowskiego

Bildung ist das Leben im Sinne
großer Geister mit dem Zwecke großer Ziele¹.

F. Nietzsche

Pisarstwo naukowe Sławomira Cieślikowskiego, teoretyka literatury, indologa, psychologa, filozofa oraz, co równie ważne, nauczyciela wielu pokoleń studentów i naukowców (niektórzy z nich to autorzy tekstów zawartych w tym tomie) jest, oczywiście, odzwierciedleniem jego różnorodnych badawczych zainteresowań.

Wstępnie opracowana bibliografia prac naukowych autora² została uporządkowana w obrębie trzech obszarów: indologii³, wiedzy o literaturze i psychologii. Z uwagi na reżim związany z objętością niniejszego tekstu nie sposób, nawet w najogólniejszym zarysie, przedstawić w nim całego dorobku S. Cieślikowskiego. Wybieramy zatem drobny fragment jego twórczości nie w zuchwałym przekonaniu, że na kilku stronach przedstawimy kilkudziesięcioletnią biografię naukową, lecz ze skromnym zamiarem opisu jej drobnego, aczkolwiek, w naszym pojmowaniu, reprezentatywnego fragmentu.

W obszarze indologii i wiedzy o literaturze za taki można uznać tom zatytułowany *W kręgu genologii i teorii sugestii*⁴. Zebrano w nim dwanaście tekstów: krótszych artykułów i szerszych rozpraw pisanych w ciągu około trzydziestu lat.

---

¹ Kształcenie (*Bildung*) to życie w znaczeniu wielkich umysłów mających wielkie cele.

² H. Hładij, L. Lipowska, *Sławomir Cieślikowski: Biography*, „Cracow Indological Studies” 2008, t. 10, I. Milewska (ed.), s. 28–40.

³ Którą należałoby rozumieć raczej jako dziedzinę nauki, a nie dyscyplinę. Por. interesujące uwagi na ten temat: J.E.M. Houben, *Philosophy and Philology, East and West, Need and Basis for Global Approach*, „Cracow Indological Studies” 2008, t. 10, I. Milewska (ed.), s. 98.

⁴ S. Cieślikowski, T. Cieślikowska, *W kręgu genologii i teorii sugestii*, Łódź 1995.

Siedem z nich jest autorstwa S. Cieślukowskiego, pięć – obojga autorów wyboru. Znakomitą część tomu stanowią prace należące do „kręgu teorii sugestii”, a obejmujące nieco ponad sto spośród 165 stron pomieszczonych w książce tekstów. Mowa w nich o odrębności i specyfice poetyki indyjskiej, „ale i analogii w poetykach indyjskich i europejskich”. Znaleźć w nich można wiedzę „o podstawowych kategoriach popędów – potrzeb psychicznych warunkujących los człowieka i kształtujących postać literacką”, zobrazowaną przykładami z Biblii. Ponadto są tam rozważania na temat istotnych językowych konstrukcyjnych wskaźników, takich jak słowa klucze czy iluminator, „ukierunkowujące sposób odczytania tekstu literackiego”. W końcu też ukazano problem „odszyfrowania autorskich sugestii zawartych w tekście jako wypowiedzeniu językowym”⁵.

Niewątpliwie za prekursorską można uznać postawę autora, który zajmując się m.in. genologią, nawołuje, by „nie umniejszać wybitnych autorów dobrej literatury w przyciasnych gettach gatunkowych jedynie z tej przyczyny, że się jąkaś tematyką zajmują”⁶. Tak właśnie pojmowana jest genologia na przełomie XX i XXI wieku. Ściśle wyznaczone granice gatunkowej przynależności przestały obowiązywać⁷. Teksty Cieślukowskiego i bezpośredni z nim kontakt nie tylko inspirują poznawczo, uczą także niezwyklej rzetelności, również we wskazywaniu źródeł swoich własnych poszukiwań i ustaleń⁸.

W całym tomie widoczna jest ponadto różnorodność tematów podejmowanych przez Cieślukowskiego w obszarze sposobów wypowiedzania rzeczy nie wprost. Jest to wszakże różnorodność, która na tle pozostałych dokonań naukowych autora przynosi skojarzenia nie tyle z eklektyzmem, ile z mozaikowością. Jak mozaika układana z różnokształtnych i różnokolorowych szkieł czy kamieni, składa się ta twórczość w całość, w której jednym z mocniej zaakcentowanych elementów jest język, badany, analizowany i opisywany przez Cieślukowskiego – filozofa (zwłaszcza filozofa języka), psychologa, literaturoznawcę, historyka idei teoretycznoliterackich czy wreszcie także jako indologa. Język, który w badaniach i w słowie Cieślukowskiego ukazuje swoje nieograniczone moce ilustrowania i opisu gry między jaźnią a docierającymi do niej odczuciami oraz możliwości i granice przekazu słownego⁹,

⁵ Fragment opisujący zagadnienia z „kręgu teorii sugestii” zawarte w przedstawianym tomie opiera się na wstępie w: *ibid.*, s. 3.

⁶ S. Cieślukowski, *Jakie to są światy? Na marginesie fantazji i historii* [w:] S. Cieślukowski, T. Cieślukowska, *W kręgu genologii i teorii sugestii*, Łódź 1995, s. 5.

⁷ Por. D. Korwin-Piotrowska, *Poetyka – przewodnik po świecie tekstów*, Kraków 2011, s. 75–87.

⁸ W nocie poprzedzającej tekst *Sacrum i maska, czyli o wypowiedzianiu niewypowiedzianego* [w:] S. Cieślukowski, T. Cieślukowska, *W kręgu genologii i teorii sugestii*, Łódź 1995, s. 106, piszą T. i S. Cieślukowscy, iż chcieliby szczególnie podziękować jednemu z ojców jezuitów uczestniczących wspólnie z nimi w jednej z sesji, które odbyły się na KUL-u, a którego nazwisko umknęło ich pamięci. Piszą, iż to właśnie jego „krótkie, ale ważne i głębokie uwagi” przyczyniły się do lepszego zrozumienia podejmowanego przez nich tematu.

⁹ Por. przykładowe prace S. Cieślukowskiego: *Kategorie estetyczne w poetyce dawnych Indii. Rasa*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1975, r. XXIX, t. 9, s. 1–8; *Indyjska droga do teorii sugestii. Słowo – sphota – dhvani*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1976, r. XXX, t. 8, s. 1–6; *Próba określenia zabarwień emocjonalnych niektórych słów*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń

mówi na temat związków człowieka z rzeczywistością¹⁰ czy też teorii z literaturą¹¹.

Zarazem naukowa twórczość autora – który przecież dużo miejsca poświęcił rozważaniom o naturze mowy nie wprost – niebezpośrednio ujawnia określoną postawę życiową, konsekwentnie kształtowaną i spójną z dziełem, realizowaną w trakcie zmiennych i burzliwych kolei jego życia. Życia, które, jak w soczewce, skupia w sobie tragiczne i pełne zawirowań losy jego pokolenia¹². Postawę tę, zarazem twórczą, etyczną i światopoglądową, najpełniej charakteryzuje słowo: humanizm. Humanizm renesansowy jako ruch umysłowy opierał się „na filologicznej ambicji uchycenia dziedzictwa literatury klasycznej, [...] poprzez odzyskiwanie klasycznych tekstów [...]”. Owa chęć ujęcia dziedzictwa antyku powiązana była z pewnym stosunkowo rzadko przywoływanym przymiotem tego nurtu, „który w równym stopniu uznawał język za perswazyjny przekaz, za obszar retoryki”, a który pokazuje, że „odrodzenie retoryki jest rdzeniem humanizmu: w jego roli perswazyjnej, język nakierowany jest na społeczną wspólnotę, w usilnej próbie pobudzenia moralnej i politycznej reakcji”¹³.

Te szczególne znamiona humanizmu renesansowego – wyrażone w uznaniu dla starożytnego dziedzictwa i szacunku dla retoryki postrzeganej jako narzędzie realnego wpływu na kształtowanie ludzkiej wspólnoty – przejawiają się też w pisarstwie S. Cieślíkowskiego, jawiącym się jako twórcza postawa humanistyczna, której szczególną cechą jest znajomość dziedzictwa kulturowego i literackiego zarówno Europy, jak i starożytnych Indii. Z kolei językowy aspekt prac Cieślí-

---

naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1980, r. XXXIV, t. 9, s. 1–9; S. Cieślíkowski, T. Cieślíkowska, *Sacrum i maska, czyli o wypowiedaniu niewypowiedzianego* [w:] S. Cieślíkowski, T. Cieślíkowska, *W kręgu genologii, intertekstualności i teorii sugestii*, Łódź 1995, s. 106–125 (1 wyd.: „Roczniki Humanistyczne. Literatura Polska”, XXVIII, t. 1, Lublin 1980, s. 65–82).

¹⁰ Por. np. *idem*, *Psychologia losu* [w:] *W kręgu genologii i teorii sugestii*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1995, s. 46–55, czy przekład na język polski pracy L. Szondi, *Wolność i przymus w losie jednostki*, Kraków 1995.

¹¹ Por. np. S. Cieślíkowski, *On some Correspondences between the Sanskrit and European Theory of Literature*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich”, r. XXII, t. 1., s. 80–102; *idem*, T. Cieślíkowska, *Teodora Parnickiego pomysł powieści nieskończonej. O niektórych listach i prozie lat sześćdziesiątych* [w:] red. J. Łukasiewicz, *Świat Parnickiego. Materiały z konferencji*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław 1999.

¹² Por. np. wywiad rzekę, zamieszczony na stronie internetowej Muzeum Powstania Warszawskiego, Archiwum Historii Mówionej: http://ahm.1944.pl/Slawomir%20Maciej_Cieslikowski;Z.Nadkański,Niezłomny,pracowity,wytrwały.SławomirCieślíkowski [w:] red. G. Romanowski, M. Strąkowski, *Bohaterowie trudnych czasów. Zbiór 6, Sukumar Bose, Sławomir Cieślíkowski, Stanisław Gorzuchowski, Krystyna Kowalczyk, Witold Sulkowski, Adam Trybus*, Urząd Miasta Łodzi. Biuro Informacji i Komunikacji Społecznej, Łódź 2011, s. 22–33; H. Hładij, L. Lipowska, *Sławomir Cieślíkowski: Biography*, „Cracow Indological Studies” 2008, t. 10, s. 15–27.

¹³ Baker-Smith D., *Thomas More* [w:] *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Spring 2014 edition, Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/thomas-more/>; „Humanism was founded on the philological ambition to recapture the legacy of classical literature, [...] by the retrieval of texts [...]”; but, equally, it implied the recognition of language as a persuasive medium, the province of rhetoric. The revival of rhetoric is at the core of humanism: in its persuasive role, language is directed out to the social community in the effort to stimulate moral or political response“.

kowskiego ujawniający się w znakomitym władaniu słowem nie realizuje „retoryczności” jako sumy błyskotliwych i efektownych chwytów. Teoretycznych podstaw retoryki stosowanej przez autora szukać należałoby raczej w myśli W. Tatarkiewicza, który tę sztukę widział jako „teorię piękną jako uchwytność zjawisk”. W języku prac S. Cieślukowskiego i w tematyce prowadzonych rozważań uchwycone są opisywane zjawiska, ale nie tylko dla ich teoretycznego opisu. Prace te są także wyrazem wzmiankowanej wyżej humanistycznej wiary w moc języka, który – wykorzystany umiejętnie przez odpowiedniego człowieka – ma nieograniczone możliwości „budowania” (*Bildung*) człowieka ku określonej modelowi ludzkiej wspólnoty – akademickiej, kulturowej, narodowej i każdej innej. Języka, którego siłą jest wytworzenie odpowiedniej „moralnej i politycznej reakcji”. Według nas, w tym wymiarze S. Cieślukowski najpełniej realizował powołanie nauczyciela i badacza.

Sławomir Cieślukowski był i jest mistrzem, którego ogromnym szacunkiem darzą nie tylko jego „dzieci naukowe”, ale i jego najbliżsi. Wszyscy pamiętamy jego niezwykle, często ściśle naukowe opowieści, ale i anegdoty opowiadane często nie bez dydaktycznej przyczyny. Kto nie wspomina spotkań odbywanych na Uniwersytecie Łódzkim czy to w ramach Sekcji Indianistycznej Studenckiego Koła Naukowego Polonistów czy na Uniwersytecie Jagiellońskim w ramach Seminarium Sanskrytu. Niewątpliwie znaleźć można dowody i materialnej natury. Ze spotkań tych pozostały artykuły wydane drukiem¹⁴. Rzeczą o bibliofilskiej wartości jest też wydany dopiero co tomik zatytułowany *Czterdziestka czyli koszyk utworów różnych autorów, co po polsku przekazał Sławomir Cieślukowski*¹⁵. Piękne ilustracje do tomiku przygotowały wnuki S. Cieślukowskiego: Magdalena Cieślukowska-Ryczko i Miłosz Ryczko. Zestaw wybranych do publikacji tłumaczeń, stanowiących przypuszczalnie jedynie znikomą część tego, co pozostaje w zasobach prac nieopublikowanych, ma charakter bardzo osobisty. Zawiera on przynajmniej część z przetłumaczonych utworów mówiących o fascynacji ich autora literaturą czy to w jej wymiarze teoretycznym, czy praktycznym. Znaleźć w nim można i wyraz zauroczenia Dandinem – jednym z najwybitniejszych indyjskich teoretyków literatury, jak również Rainerem Marią Rilke. Tomik dopełniają tłumaczenia wierszy osób, z którymi S. Cieślukowskiego łączyła zwykła, ludzka przyjaźń. Tak jest niewątpliwie w przypadku Jakuba Zonszajna czy Waltera Tomana, którego tłumacz opisuje jak następuje: „Walter Toman, z którym godziny rozmawiałem o tym, co nas łączyło: o psychologii i poezji”. Wydaje się że to właśnie pomieszczony w tym tomiku wiersz tego ostatniego zawiera idee tak ważną dla wszelkich poszukiwań i całej twórczości Cieślukowskiego. Brzmi on bowiem następująco:

Czym piękno ?
Niby rzadki ptak

¹⁴ Por. *Prace Sekcji Indianistycznej Studenckiego Koła Naukowego Polonistów* czy artykuły wydawane w *Sprawozdaniach z Czynności i Posiedzeń Naukowych ŁTN*; Por. także *Seminarium Sanskrytu. Miscellanea*. Kraków 1992.

¹⁵ *Koszyk czyli czterdziestka utworów różnych autorów, co po polsku przekazał Sławomir Cieślukowski*, Łódź 2015.

spłynęło
 na ziemię. Samotnie i skądkolwiek.
 Ty jednak krążysz wokół niego,
 Skradasz się rozgorączkowany
 przez krzaki i trawy
 wokoło ptaka
 I chciałbyś, by on spojrział
 i odkrył cię.
 To jednak go spłoszyło.
 Ty chciałbyś w jego oczach spocząć
 raz jeden.
 I wiesz: on wzbiłby się
 i znikł, zanim byś drgnął¹⁶.

Ciągle jeszcze czekamy na *opus magnum* Naszego Nauczyciela. Jest to napisane już i unikatowe w polskiej literaturze naukowej dzieło poświęcone tradycji indyjskiej poetyki. Jest nadzieja, że ujrzy ono światło dzienne już w nadchodzącym 2016 roku.

Bibliografia

- Cieślikowski S., Cieślikowska T., *W kręgu genologii i teorii sugestii*, Łódź 1995.
- Cieślikowski S., *Indyjska droga do teorii sugestii. Słowo – sphota – dhvani*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1976, XXX, t. 8, s. 1–6.
- Cieślikowski S., *Jakie to są światy? Na marginesie fantazji i historii* [w:] S. Cieślikowski, T. Cieślikowska, *W kręgu genologii i teorii sugestii*, Łódź 1995.
- Cieślikowski S., *Kategorie estetyczne w poetyce dawnych Indii. Rasa*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1975, r. XXIX, t. 9, s. 1–8.
- Cieślikowski S., *On some Correspondences between the Sanskrit and European Theory of Literature*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” XXII, t. 1., s. 80–102.
- Cieślikowski S., *Próba określenia zabarwień emocjonalnych niektórych słów*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1980, r. XXXIV, t. 9, s. 1–9.
- S. Cieślikowski, T. Cieślikowska, *Sacrum i maska, czyli o wypowiedaniu niewypowiedzianego* [w:] S. Cieślikowski, T. Cieślikowska, *W kręgu genologii i teorii sugestii*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1995, s. 106–125 (1 wyd.: „Roczniki Humanistyczne. Literatura Polska”, XXVIII, t. 1, Lublin 1980, s. 65–82).
- Cieślikowski S., *Psychologia losu* [w:] S. Cieślikowski, T. Cieślikowska, *W kręgu genologii i teorii sugestii*, Łódź 1995, s. 46–55.
- Cieślikowski S., Cieślikowska T., *Teodora Parnickiego pomysł powieści nieskończonej. O niektórych listach i prozie lat sześćdziesiątych* [w:] red. J. Łukasiewicz, *Świat Parnickiego. Materiały z konferencji*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław 1999.

¹⁶ Ibid., s.113.

- Hładij H., Lipowska L., *Sławomir Cieślowski: Biography*, „Cracow Indological Studies” 2008, t. 10, I. Milewska (ed.), s. 28–40.
- Houben J.E.M., *Philosophy and Philology, East and West, Need and Basis for Global Approach*, „Cracow Indological Studies” 2008, t. 10, I. Milewska (ed.), s. 98.
- Korwin-Piotrowska D., *Poetyka – przewodnik po świecie tekstów*, Kraków 2011.
- Szondi L., *Wolność i przymus w losie jednostki*, przeł. S. Cieślowski, Wydawnictwo ALL, Kraków 1995.
- Nadkański, Z., *Niezlomny, pracowity, wytrwały. Sławomir Cieślowski* [w:] red. G. Romanowski, M. Strąkowski, *Bohaterowie trudnych czasów. Zbiór 6, Sukumar Bose, Sławomir Cieślowski, Stanisław Gorzuchowski, Krystyna Kowalczyk, Witold Sułkowski, Adam Trybus*, Urząd Miasta Łodzi. Biuro Informacji i Komunikacji Społecznej, Łódź 2011, s. 22–33.
- Hładij H., Lipowska L., *Sławomir Cieślowski: Biography*, „Cracow Indological Studies” 2008, t. 10, I. Milewska (ed.), s. 15–27.
- Baker-Smith D., *Thomas More* [w:] ed. E.N. Zalta, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Spring 2014 edition, URL = <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/thomas-more/>
- Koszyk czyli czterdziestka utworów różnych autorów, co po polsku przekazał Sławomir Cieślowski*, Łódź 2015.
- Seminarium Sanskrytu. Miscellanea*, Kraków 1992.